ژیل دۆلۆز.. دەقی هونەری چییە؟.. عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا کردوویە بە کوردی

هونەر مێژوویەکی درێژی هەیە، سیخناخ بە پەراوێز و زیاد لە سەرنج و ناوەڕۆکێك. مێژووی هونەر سەرەڕای بەرەوپێشچوونەکانی پرسیارێکی سادەمان روو بەڕوو دەکاتەوە، ئەویش ئەوەیە (کاری داهێنان چییە؟) بەڵام ئایا بەشێوەیەکی گشتی ئەو پرسیارە دەکەوێتە دەرەوەی ناوکۆییە مێژووییەکەیەوە؟ یان بە سیاسەت و ئەو قەیرانە فیکرییانەوە پەیوەستە، کە ئابڵوقەی (کاری داهێنان)یان داوە؟ ئایا دەبێ هونەر و کاری داهێنان هەوڵێکی رادیکاڵیانە بێ، بۆ تێگەیشتنێکی دیکەی جیهان؟ یان هەمیشە وەك زمانی کەمە نەتەوەییەکان دەمێنێتەوە؟ بێگومان کاری داهێنان دەکەوێتە دەرەوەی رێسا و مەدلولە باوەکانەوە.
(بۆ وردی فەلسەفە بوارێکی مەعریفییە، لەسەر داهێنانی چەمك وەستاوە)

“ژیل دۆلۆز” (فەلسەفە چییە؟)

ژیل دۆلۆز فەیلەسوفی فەڕەنسی (1925-1992) پرسیاری “کاری داهێنان چییە، فەلسەفە چییە؟” لە لێکچەرێکدا ” lecture” ساڵی 1987 بۆ ناونیشانی کاری داهێنان چییە خستە روو. دۆلۆز لەو لێکچەرەیدا فەرهەنگێکی بۆ ئەلف و بێی کاری داهێنان دانا. لەسەر چ بنەمایەك کەسێك دەتوانێ بڵێ من بیرۆکەم هەیە. سەرەتا و پێش ئەوەی پرسیاری کاری داهێنان وەڵام بدەینەوە، پێویستە لەوە تێبگەین کە کاری داهێنان لە هونەردا دەکەوێتە کوێ، هونەر دەکەوێتە کوێی زانستە مرۆڤایەتییەکانەوە؟

پەیوەندی نێوان هونەر و فەلسەفە

دۆلۆز چوار ساڵ دوای لێکچەرەکەی و لە کتێبەکەیدا بە ناوی “فەلسەفە چییە؟” کە لە ساڵی 1991 بڵاوی کردەوە، پەیوەندی نێوان (زانست) و (هونەر) و (فەلسەفە)مان بیر دەخاتەوە. دۆلۆز لە کتێبەکەیدا روونی دەکاتەوە، کە پێیوایە فەلسەفە و زانست و هونەر چوارچێوەیەکی گەورەی فیکرییان هەیە. فەلسەفە لەو چوارچێوە گەورەیەدا کار لە داهێنانی چەمکدا دەکات. کەچی زانست دەکەوێتە خانەی لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی دیاردەکان و هاوکێشەکانەوە. بەڵام هونەر دەکەوێتە ژێر کاریگەری دەرککردن و هەڵچوونەوە.

(فەلسەفە رامان نییە)
دۆلۆز ئەركی فەلسەفە لە پەیوەستبوونی دیاریكراوی كەتایی و ئەدیوو ناكەتاییدا دەبینێتەوە، بەمجۆرە داهێنانی چەمكەكان لەسەر زانست دەوەستێ.
ئەركی فەلسەفە رامان نییە. رامان و بیركردنەوە پێناسەیەك نییە بۆ فەلسەفە. بۆ نموونە بۆ لە كاری ژماردندا بیركارییستەكان چ پێویستیان بە فەلسەفەی بیركردنەوە هەیە. سینەماییەكان چ پێویستیان بە فەلسەفەی بیركردنەوە و رامانی سینەمایی هەیە. لێرەدا فەلسەفە هەكارەكە نەك زانستێك كە ناوەڕۆكی تایبەتی خۆی هەبێت. بە راستی ئەركی فەلسەفە ئەوەیە، كە دیاریكراوی كەتایی و ناكەتایی بە یەكەوە ببەستێتەوە. واتە رووداوەكان بە یەكەوە ببەستێتەوە، ئەو رووداوانەی كە چەمكەكان دادەهێنن و زانستی لەسەر وەستاوە و لەوێشەوە كەمێك رووداو نیگار دەكێشێ و دەبێتە سەرچاوەی ئەو مەرجانەی كە (رووداو/ ئەزموون) خاوەندارییان دەكات.
بەڵام هونەر دەیەوێ كاریگەری جوانی (كەتایی و ناكەتایی/ دنیایی و ئەودیوو دنیایی) وەك بینراو لە هونەری شێوەكاریدا بەرجەستە بكات، لێرەدا ئامانجی كاریگەرییەكان بەسەر بینراودا بۆ دەرككردنی ئەو رەهەندانە دەگەڕێتەوە كە تێیدا بزرن. بەو مانایەش هونەر سەربەخۆ نییە، بەڵكو لە چوارچێوەكانی فەلسەفە و زانستدا خۆی دەبینێتەوە، كەواتە هەر سێكیان لە بۆتەیەكدا دەتوێنەوە و دەبنە پرسیارێك ئەویش ئەوەیە: حەقیقەت چییە؟ ئەو پرسیارەش بە درێژایی مێژوو هەموو چالاكییە مرۆییەكان لەخۆ دەگرێ.
هونەر پێچەوانەی زانست، داڕژانە، هونەر لە رێگای هەستەكان و هەڵچوونەكانەوە ماناكان ئازاد دەكات و رێگای دەزینەوەی حەقیقەتی شتەكان دەگرێتەبەر. هەر لەو رێگایەشەوە هونەرمەند لە نەبینراوەوە، لەودیوو نەبینراوەوە هونەر دەكاتە بینراو. دۆلۆز لە كتێبەكەیدا "فەلسەفە چییە؟" دەڵێ هونەر رێگا ناكەتاییەكان دەگرێتەبەر بەئەوەی بە هونەر بگەڕێتەوە.

ئایا مەرجە داهێنان هەڵگری بەهای ئەخلاقی بێت؟
لە راستیدا ئەو نووسینەی كە لە نێوان رۆڵی زانست و هونەر و فەلسەفە دابڕان و بەیەكداچوون شیدەكاتەوە، ئەو دابڕانە ژینگەیەك دەنوێنێ، كە دەشێ مرۆڤ هەڵویستی خۆی لە بارەی جیهان دیاری بكات.
ئێستا ئەمەش وەك دۆلۆز دەڵێت لەسەر رۆڵی هونەر و چییەتی هونەر و ئەو پانتاییانە وەستاوین، كە هونەر رەناكییان دەكاتەوە، بەڵام ئەو بیركردنەوەیە چۆن وەك بنەمای داهێنان دەردەكەوێت؟! ئایا شێوەكارێك – بۆ نموونە- كاتێ پۆرترێتێك نیگار دەكا، ئەوە بە

کارێکی داهێنەرانە هەڵدەسێ؟ ئایا داهێنان جۆرێکە لە شێتی و جیاوازی و تێپەڕاندنی باو؟!

undefined

لە راستیدا کاری داهێنان وەك خۆی لە شێتی نزیك نییە، بەڵکو لە پشت چەمکی شێتی جۆرێك لە مەبەست هەیە. نموونەی (ئەو مەبەست و نیازەش. و:ك) دۆلۆز لە لێکچەرەکەیدا (لە نموونەی جوولەکەکاندا) دەیخاتە روو، ئەو جوولەکانەی لە زەمەنی هیتلەردا لە ئەڵمانیا "هەڵاتن" یەکەمینی ئەو کەسانە بوون کە زیندانەکان و سەربازگاکان و لەناوبردنی بە کۆم□□یان شەرمەزار کرد. (دۆڵۆز: هەمیشە لەسەر هێلی هەڵاتن داهێنان دەکەین. و:ك) جوولەکە هەڵاتووەکان زانیارییەکانیان (بە دنیا) راگەیاند، دەشێ ئەو زانیاریيانە دژ بە بڵاوکراوەکانی نازییەت وەسفیان بکەین.
لەو نموونەیەدا دۆلۆز سەرنجمان بۆ خاڵێکی زۆر ورد رادەکێشێ، ئەویش ئەوەیە هەرگیز زانیارییە دژەکان کارێکی داهێنەرانە نەبوون. هەرگیز ئەو زانیارییە دژانە هیتلەریان بێزار نەدەکرد. بەڵام گرنگی ئەوە بوو، کە بوون بە کردەیەك لە کردەکانی (یان بوون بە نیازێ لە نیازەکان)ی بەرگریکردن. لێرەدا کردەی بەرگریکردن نە زانیارییە و نە زانیاری دژ، بەڵکو (مەبەست) بەکارهێنانی کۆمەڵێ زانیارییە وەك ئامرازی بەرگری بۆ کەشفکردنی تاوانەکانی پاکتاوکردنی رەگەزی لەژێر حوکمی هیتلەردا.
دۆلۆز لە شیکردنەوەی کاری داهێناندا دەچێتە سەر بابەتێك ئەویش لێکنزیکردنەوەیەکی جەوهەری نێوان کاری داهێنان و کردەی بەرگرییکارییە. کاری هونەری کارێك نییە بەلای مەعریفیدا بکرێتەوە، چونکە لالێکردنەوەی مەعریفە لە لێپرسراوێتی زانستدایە. زانست بە زانیارییەکان و بەردەوامییەوە بەندە. کاری هونەری کردەیەکی بەرگریکارانەیە، بەڵام ئەی ئەو پەیوەندییە تەمومژاوییەی نێوان کاری هونەری و کردەی بەرگریکاری چییە!

هونەر بەرگری لە مردن دەکات

هونەر تاکە رێگایە، بەرگری لە مردن دەکات. ئەو گوتەیەی فەیلەسوف و چالاکوانی فڕەنسی "ئەندریە مالرۆ"(1901 ـ 1976)، دۆلۆزی زۆر سەرسام کرد. زۆر بە سادەی دەڵێ "هونەر تاکە شتێکە کە بەرگری لە مردن بکات". سەرەڕای سادەیی ئەو پێناسەیەی مالرۆ لەسەر جەوهەری کاری هونەری وەستاوە، وەك ئەوەی کردەیەکی مانادار بێ، بەرگریکردن لە چاکە بێ بە دژی خراپە، پاکی بە دژی ناپاکی، راستی بە دژی درۆ. بەمجۆرە کاری داهێنان دۆزەرەوەی ریسواییە.

بە گەڕانەوە بۆ بیروڕای دەلۆز، فەیلەسوف، داهێنەری چەمکەکانە. فەیلەسوف وەك داهێنەرێك دەردەكەوێت كە تابلۆی فیكری نیگار دەكا. فەیلەسوف داهێنەرە چونكە بەرگری دەكات و حوكمەكانی پێشوو كۆتایی پێدەهێنێ. دووبارە هونەر بەرگریكردنە، راستە ئەو تەنها شتێك نییە، كە بەرگری دەكات! بەڵام هەموو كارێكی هونەریی داهێنەرانە هەر دەبێ هەڵگری فیكرەی بەرگریكردن بێ.
دەلۆز دەیەوێت هەموو ئەو دەستەواژە سواوانە بەتاڵ بكاتەوە، چونكە گرنگە وەك تووتی لاسایكەرەوە نەبین، گروپی فەیلەسوفان یان هونەرەوەران بە چییەوە پەیوەستن. گرنگ ئەوەیە پرسیار بكەین و پشكنین بكەین و بەرگری بكەین، ئەگەر گونجا بتەكان تێبشكێنین.

كاری داهێنان، بەرگریكردن لە تاراوگە

كردەی بەرگریكردن وەك ئەوەی داهێنانە، لەنێو خۆیدا دوو رووە، لەگەڵ ئەوەی هونەرە، لە دواجار كارێكی مرۆییشە. بۆیە هەموو فۆڕمێك لە فۆڕمەكانی كاری هونەری وەك پێویست تێكۆشانێكی مرۆییە. بەڵام ئەو تێكۆشانە مەرج نییە هەمیشە لە كاری هونەریدا فۆرمەلە بكرێ، تەنها زۆر بە كەمی گروپی داهێنەران دەتوانن لە تاراوگەدا فۆرمەلەی بكەن، لە تاراوگەدا گروپی داهێنەران زەوییەكانیان لە كوێیە.
هیچ كارێكی داهێنەرانە لە دەرەوەی تاراوگەدا نییە. (مەبەست لە تاراوگەیی بەزاندنی سنوورەكانە، دەلۆز دەڵێ تاراوگەنشینەكان، یان كۆچەرەكان لەسەر هێڵی هەڵهاتن دەجوولێن، هیچ سنوور و جۆهەرێكی جێگیر نابینن… و:ك) ئەگەرچی داهێنەرەكەی لە نیشتمانی دایكیشیدا بێت، چونكە داهێنەر هەركە دەستی بە كار كرد، بە هەموو مانایەك دەكەوێتە تاراوگە و دەرەوەی نیشتمانی دایكەوە. لە راستیدا داهێنەر بە كاری فەلسەفە هەڵدەسێ، واتە پرسیار بەرەو رووی جوانی و حەقیقەت و چێژ دەكاتەوە. بەمجۆرە داهێنەر كاری داهێنان وەك پرسی فەلسەفی لێكدەداتەوە، واپێدەچێ ئەو بابەتانە بكەونە دەرەوەی پرسیاركردنەوە، بەڵام لە راستیدا ناكەوێتە دەرەوەی پشكنینەوە.
بەمجۆرە كاری داهێنان چ هونەری بێ، یان زانستی، یان فەلسەفی، یان هەتا سیاسی، وەك ئەفلاتوونییەكان، نیچەییەكان، ماركسییەكان، ئەوانیدیكە تەمومژاوی نییە.

عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا كردوویە بە كوردی

سەرچاوەكانی نووسەر:

- “جيل دولوز”/”فليكس غتاري” “ما هى الفلسفە؟” ترجمە مركز الإنماو القومى بيروت گبعە 1997.

Claire Colebrook, Philosophy and Post-structuralist Theory: From Kant to Deleuze -2 Edinburgh University Press, 2005.

3– Gilles Deleuze on Cinema: What is the Creative Act 1987 (English Subs), https://www.youtube.com/watch?v=a_hifamdISs

4- هەمیشە لەسەر هێلی هەڵاتن داهێنان دەکەین، لەبەر ئەوەی نا کە خەیاڵ دەکەین، لەبەر ئەوە نا کە خەون دەبینین، بەڵکو لەبەر ئەوەیە کە واقیعێك لەسەر هێلی هەڵاتن دەکێشین و رووتەختی پێکەوەسازانی لەسەر پێکدەهێنین. بڕوانە (گفتوگۆکان) ژیل دۆلۆز- کلەیر پارنێت. وەرگێڕانی بۆ کوردی هاوار محەمەد، زنجیرە کتێبی ناوەخت- ناوەندی غەزەلنووس 2020. ل.296

5 – گفتوگۆکان)، ژیل دۆلۆز- کلەیر پارنێت. وەرگێڕانی بۆ کوردی هاوار محەمەد، زنجیرە کتێبی ناوەخت- ناوەندی غەزەلنووس 2020. ل355.

لە ئینتەرنێتەوە:

الجزيرە. 28/4/2017

نووسینی: هند مسعد.